

A MAGYAR KORAI RENESZÁNSZ ISKOLÁZÁSA.

a) Az elemi oktatás és nevelés.

(A népoktatás elhanyagolása. — Az elemi oktatás gyakorlati szempontjai. A tanítás módszere. — Erkölcsi nevelés és fegyelmzés.)

1. Bár egyes történetíróink optimista felfogása kedvező képet rajzol a Nagy Lajos- és Mátyás-korabeli népműveltségről egyaránt, egykorú hiteles adatok nem támogatják ezt a felfogást. Nagy Lajos épúgy, mint Mátyás csak a kiváltságos társadalmi osztályokra gondol, amikor művelődési tervezetét megalkotja s a valóságba átvinni iparkodik. Szellemi tekintetben a magasabb művelődés, társadalmi tekintetben a vezető rétegek kiképzésének gondja köti le figyelmüket. Az ország zömét alkotó néptömegek nevelésének szándéka egyiküket sem foglalkoztatja. A nép gazdasági és jogi helyzetét egyformán szíven viselő Mátyás tanügyi törekvései is, noha már szélesebb körben mozognak s főiskolák alapítására is kiterjednek, a nemzet nagy többségére semmi hatással sincsenek s halála után senki sem akad, aki a megkezdett művet folytassa. A magyar reneszánsz-kor tudósai úgy tekinthetők, mint olyan emelkedettebb szellemű, irodalmi és művészi egyesülések tagjai, amelyeket az akkori világ egyetemes művelődési eszköze, a latin nyelv tart össze.

A népoktatás háttérbe-szorulása elhúzódik a korszak végéig, a humanizmussal szövetkezett reformáció megindulásáig. Nemcsak az uralkodók, de a rendi országgyűlések is elsősorban a magasabb iskolákról gondoskodnak. Maga a papság sem törődik ezzel a kérdéssel. A nép művelése érdekében egy-két gyakorlati értékkel alig bíró zsinati végzésen kívül semmisen történik. Joggal rója meg Schwarcz Gyula, a mult század második felének kiváló kultúrpolitikus, a klérust, amiért az csak az oligarchiának kedvező magasabb iskolai intézményeket veszi pártfogásába, míg a népművelés ügyét teljesen elhanyagolja. Fraknói Vilmos ezt a jelenséget a katolikus klérus erkölcsi és szellemi hanyatlásával magyarázza, mint amely a 16. század elején kedvezőtlenül hat vissza a kizárólag lelkészi kezekben levő népnevelés sorsára is.

Mindamellettt már sem a 14., sem a 15. században nem hiányzanak olyan jelenségek a magyar iskolázás életében, amelyek mintegy a reneszánsz és humanizmus napjának előrevetett sugarai. Mindezek azonban nem tervszerű kezdeményezések, hanem csak a korszellemnek tudatossá még alig vált hatásai.

2. Az elemi oktatás és nevelés mint intézmény most is, mint az előző korszakban, kétféle formában jelentkezik. Egyik a plébániai iskolák szűkösebb berendezésű, de önálló alakja, ahol az írás, olvasás, esetleg a számolás elemein kívül főként egyházi éneklést

tanítanak. Itt szükségszerűen némi szerephez jut az anyanyelv, mint a tanítás nyelve, de ez a szerep alig vehető számításba, mert az olvasást már latin szövegen gyakorolják s az imádságok és egyházi énekek nyelve is latin.

Másik a székesegyházi vagy káptalani, utóbb a városi iskolák kiegészítő részét alkotó, jobban felszerelt, de önállóan, alsófokú tagozat. Ez mintegy bevezetője és alapja a középfokú iskolának. Az iskolatörvények (statutumok) ugyanis megkövetelik az »alapvető ismeretekben« (in primitivis scientiis) való kiképzést, mielőtt az ezeken felépülő magasabb tanulmányok elsajátítására sor kerülne. Ebben az időben nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte is ilyen közvetlen és szoros összefüggés áll fenn az alsó és középfokú oktatás között: minden magasabb iskolai tanulmányt megelőző az ennek érdekeihez igazodó elemi tagozat.

Viszont itt van a magyarázata és egyszersmind hátránya annak a jelenségnek, hogy egyik-másik iskola fokozati jellegét a tanulmányok határainak elmosódottsága miatt nehéz meghatározni. Némely iskolában csak a latin grammatikát tanítják, másutt kisebb-nagyobb mértékben a triviumot és quadriviumot is. Így az előbbieket inkább az elemihez, az utóbbiak inkább a középiskolákhoz sorolhatók. De így van ez a közép- és felső-oktatás közötti viszonylatban is. Pl. a facultas artiumokon, amelyek tárgyaik szerint a mai középiskolák felső-osztályainak megfelelői, de szervezetük és hivatásuk szerint közvetlenül az egyetemi tanulmányokra készítenek elő, az 12 éves gyermekek mellett javakorban levő férfiak is hallgatják az előadásokat. Ezekből az adatokból is kitűnik, hogy a tanítás értelmi színvonala nem volt meghatározva s egyáltalán nem a növendékek szellemi befogadó képességétől, hanem kizárólag a tanító szellemi gazdagságától és becsvágyától függött. Aki aztán a tanulók közül nyomon tudta kísérni, az előrehaladt, a többiek ellenben lassanként elmaradtak. Ez a körülmény magyarázza meg a nagy eltéréseket az azonos fokú iskolák között is. A latin nyelvet egy-két kivétellel majdnem mindenütt tanították, akár falusi, akár városi volt az iskola. Viszont egyes helyeken — tekintet nélkül azok nagyságára — tehát nem egyszer jelentéktelen községekben, Fraknói szerint, a görög és héber nyelvet is előadta a tanító, ha megvolt rá a képessége, míg ugyanakkor egyik-másik nagyobb városban a legegységesebb ismeretek körét sem haladták túl.

Ezek az elemi ismeretek ugyanazok voltak, mint a plébániai iskolákban, azzal a különbséggel, hogy a városi iskolákban ezek tanításán belül bizonyos gyakorlati szempontok érvényesültek. A tanító az írás, olvasás és különösen a számolás tanításánál tekintettel volt az ipari, kereskedelmi és az ezekkel kapcsolatos jogi berendezkedés elemi követelményeire, mert ezek ismerete nélkül a városi polgár sem mesterségében, sem üzletvitelében nem boldogulhatott.

Az élet mindennapi, közvetlen és természetes formájának ez a bebo-csátása az iskola kapuin már a reneszánsz szelleméhez símuló gondolkodás eredménye, amely a valóság eleven színeivel akarja felélnékníteni a tanítás megmerevedő dogmatizmusát. »A reneszánsz-embernek sok mindenhez kell érteni és sokoldalúnak kell lennie«.¹ Az ének tanítására viszont azért volt szükség, hogy a vallási szertartások és temetések alkalmával a növendékek közreműködését igénybe lehessen venni. S a latin nyelv tanítása itt is elsősorban gyakorlati célt szolgált. Ugyanis ennek elemi ismerete nélkül a templomi énekek betanítása lehetetlenné vált volna. De latin dicsőítő énekekkel alkalmilag előkelő világi embereket is megtiszteltek, természetesen némi ajándék reményében. Ez volt az úgynevezett *recordatio*, amely különösen a következő korszakban a középfokú iskolázással kapcsolatban játszik majd nagy szerepet. Így lép az iskola az új szellem folyományaként közelebbi viszonyba azzal az étellel, amelytől eddig a legszigorúbban elkülönítette magát.

Ezt az oktatást egészítette ki vallásos irányban a felnőttek evangéliumi tanítása. Idevonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak az 1450. és 1489-i esztergomi, az 1494-i nyitrai és az 1515-i veszprémi zsinat végzései. Kötelességévé teszik a papoknak, hogy híveik lelkét vasárnaponként és ünnepnapokon a szent leckéből és evangéliumból, vagy a Szentírás egyéb helyeiből vett elmélkedésekkel szorgalmasan igyekezzenek képezni.

A leányok iskolai nevelése is nagyobb lendületet vesz ettől az időtől kezdve, ami ugyancsak az új szellem hatása. Leginkább az apácák szorgoskodnak ezen a téren. A leánytanulóknak csak csekély részét vezetik világi célok, nagyobb részük az oblata-k közül kerül ki, vagyis azok sorából, akiket szüleik már kiskoruktól apácának szántak. Az előbbieket olvasásra, énekre, kézimunkára tanítják, míg az apáca-jelölteket itt-ott már a latin nyelv elemeibe is bevezetik.

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az anyanyelv játszott-e szerepet s ha igen, milyen formában és mértékben, meglehetősen eltérő felfogásokra adott alkalmat a történetírók körében. Egyes városokban latin helyett az anyanyelvet, vagyis a lakosság nemzeti-ségére való tekintettel a *németet* tanították. Ezt is a fentebb vázolt gyakorlati érdek tette szükségessé. A városi polgárság németül beszélt s ezért a kereskedő és iparos üzleti érdeke is úgy kívánta, hogy az érintkezésnek ezt az eszközét szóban és írásban minél alaposabban elsajátítsa. Ettől eltekintve az anyanyelv, különösen pedig a magyar, sem mint önálló tantárgy, sem pedig mint a tanítás nyelve nem fordult elő. Van ugyan olyan vélemény (Gyulay Béla), hogy az elemi iskolai oktatás már Nagy Lajos korában is magyar nyelven folyt s ezeket az iskolákat *scholae vernaculae* vagy *scholae nationa-*

¹Fináczy E.: A renaissancekori nevelés története, Bpest 1919. (5. 1.)

les névvel illették. Ezt az állítást azonban semmiféle régibb adat nem támogatja, s az említett elnevezések is későbbi időre vonatkoznak. Annál kevésbé tehető ez fel a mi iskoláinkról, mert az anyanyelvi oktatás külföldön is csak a 16. századtól kezdve indul meg.

3. Az elemi ismeretek tanítása most is úgy történt, mint az előző századokban. Minthogy asztallappal összekapcsolt padok ezen a fokon még nem voltak használatban, a gyermekek a térdükre fektették a viasztáblát s így írtak és számoltak rajta. A 15. századtól kezdve divatba jön a rongypapír, amellyel együtt jár a tinta és lúdtoll használata. A könyvnyomtatás előtt az iskola csak írott könyvekkel rendelkezett. Ilyenek természetesen nagyon csekély számban lehettek, legtöbbször csak a tanító jutott hozzájuk. Ezeket adta azután növendékei kezébe, ha az olvasást velük gyakoroltatni akarta. Ugyanezekből tollba mondta nekik a kitűzött tananyagot, amikor már írni tudtak. Elvéve bibliai képekre is akadunk, amelyeket a tanító valláserkölcsei tárgyú előadásainál szemléltető eszközül használt.

Nyomtatott tankönyvekkel nálunk először a 15. század végén találkozunk. Ilyen volt a vezérfonalként használt Donatus-féle könyv, továbbá Alexander de Villa Dei grammatikája. Ezeket egy budaai könyvtáros, Kaym Orbán magyar iskolák részére a külföldön több ízben is kinyomatta.¹ Ugyanerre a célra szolgálhatott az a grammatika is, amelynek egy töredékét Békefi a körmöcbányai levéltárban fedezte fel. A latin nyelv oktatására használták még nálunk Heyden Sebald »Formulae Puerilium Colloquiorum« című munkáját, mely 1531-ben Krakkóban magyar szöveg kíséretében is megjelent. Ezt a szöveget az eredeti fordításaként valószínűleg Erdösi Sylvester János készítette. Egyesek szerint (Dézsi Lajos) ez az első nyomtatott magyar szövegű tankönyv. Egyik fennmaradt töredékének a tartalma: az alvásról, a felkelésről, az iskolába-menésről, az iskolatársak egymáshoz való barátságáról és hűségéről szól rövidebb lélekzetű beszélgetések formájában.

4. A szoktatás már ebben a korban is — különösen az olasz humanista pedagógiai elmélkedők nyomán — egyik fontos eszköze volt a nevelésnek. De a tapasztalat is rávezette a tanítókat annak a lélektani igazságnak a felismerésére, hogy a gyermeket zsenge korában kell jámborságra és erkölcsökre kaptatni, amikor még könnyen hajlítható, mert később hiába minden kísérlet. Ezért korán kezdték a gyermek fegyelmezését. Mindazonáltal vezető elvük a fenyték alkalmazásában a mérséklet volt. Legalább is a gyakorlati nevelést szabályozó intézkedések épügy, mint az említett pedagógiai elmélkedők nézetnyilvánításai — az új szellem követelményei szerint is — erre mutatnak. A nagyváradi és esztergomi egyházlátogatások 14. szá-

¹ A pozsonyi káptalani könyvtárban Fraknoi szerint több ilyen példány maradt fenn.

zadból való jegyzőkönyvei a fegyelmi szabályokat azzal a meghagyással fejezik be, hogy a tanítók előtt főcélként a növendékek tanulásra való buzdítása lebegjen, ne pedig az iskolától való elriasztásuk. Ezért »mérsékelten és botrány nélkül büntessék a megfenyítésre méltó tanulókat.« Mutatja ez a kor realisabb és természetesebb gondolkodását a nevelés és tanítás céljairól.

Büntetés helyett inkább az intelmeket s a gyermekekre való erkölcsi ráhatást ajánlja Vergerius is, a Hunyadiak korának olasz nemzetiségű jeles pedagógusa, aki először Zsigmond király, utóbb Vitéz János udvarában tartózkodott. Idevágó főműve »De ingenuis moribus ac liberalibus studiis«. (A tisztességes erkölcstről és a szabad tanulmányokról). Abból indul ki, hogy a fegyelmezésnek nem szabad sablonná merevednie, hanem mindenkor a gyermek természetéhez kell alkalmazkodnia. Vannak, akikre dicsérettel lehet hatni, másokra a tisztességre való hivatkozással, ismét másokra szép szóval és ajándékkal. Persze akadnak olyanok is, akiket csak fenyegetéssel és veréssel lehet az erények gyakorlására kényszeríteni. Ezekkel az eszközökkel megfontoltan s okos mértéket alkalmazva kell a nevelőnek élnie. Ne ragaszkodjék egyhez, hanem szükség szerint válassza ki közülök azt, amelyik az adott esethez legjobban illik. Általában vigyázzon arra, hogy növendéke iránt sem túlságosan enyhe, se nagyon szigorú ne legyen, mert a nevelés céljának elérését mindkét eljárás veszélyezteti. Az előbbi a gyermek erkölcsi érzékének megbomlására vezethet, míg a fenyték súlyos és gyakori alkalmazása az elme elsatnyulását s a gyermeki lélek »természetes tüzeinek« kialvását idézheti elő. Ezért legjobb az okos középút.

Ezeknek az elveknek megfelelően a 16. századig a vesszőzést is rendszerint enyhébb formában alkalmazták, amennyiben a pálcával a gyermek kezére vérték rá.

b) A középfokú oktatás és nevelés.

(A tanítás legfőbb célja és eszköze. — A trivium tárgyainak tanítása. — A quadrivium tárgyainak tanítása. — A tanítás módszere. — A fegyelmezés ügye.)

5. A nemzeti művelődés legfőbb tényezője ebben az időben a középfokú oktatás és nevelés volt, tevékenységének színhelyeivel: a régi triviumi és quadriviumi tagozatokból összetevődő, esetleg külön is önállósult intézményeivel. A régi iskoláknak a fenntartó hatóságok szerint megkülönböztethető 3 csoportja: a kolostori, káptalani és székesegyházi, az új szellemi áramlatok, a reneszánsz és humanizmus révén továbbfejlődik anélkül, hogy öröklött hagyományaitól eltérne. Az uralkodó legfőbb cél továbbra is a vallásos élet-eszmény kialakítása az emberben s e cél szolgálatába szegődik eleinte a reneszánsz és humanizmus is. Ellentét csak később alakul ki köztük, amikor egyik oldalon az egyház is többre értékeli a külső hatalom birtokát

a lelkek belső áhítatánál, másik oldalon a humanizmus is a vallástól ihletett erkölcsi eszményt helyezi előtérbe a dogmatikus vallással szemben.

Az uralkodó cél elérésére legfőbb eszköz most is a latin nyelv. Nem hiányzik ez az újonnan alakult városi iskolákból sem. Bár ezek rendeltetésüket tekintve elsősorban a polgári élet gyakorlati érdekeit vannak hivatva szolgálni, mindamellett közülök nem egy latin műveltséget is ad. Sőt egyik-másik a klasszikus műveltségnek olyan készletét közvetíti a városi polgárok fiai számára, amelynek birtokában azok az egyetemi előadások megértésére is képessé válnak. A 14. századtól kezdve a bécsi, krakkói és különböző olaszországi egyetemeknek számos magyar hallgatója van, aki előzetesen valamelyik városi iskolában szerezte latin nyelvi ismereteit és klasszikus műveltségét. A különbség annyi a megelőző és a mostani kor között, hogy amaz előtt az egyházi latinság lebegett, mint a latin tudás legtökéletesebb formája, míg ez megvetette az egyházi latinságot s helyébe Cicero nyelvét állította mintaképül, mint az igazi klasszikus műveltség alapját.

Híresebb középfokú iskolák voltak az egyháziak közül a váradi, esztergomi, zágrábi, amelyeknek *canonica visitatio*-s jegyzőkönyvei, illetőleg statutumai irányadók lehettek a többi egyházi iskolára is. Melléjük sorakozik az egri káptalani és a budai domokosrendi iskola. Tanítják bennük a hittudományt s a bölcsészetet is, tehát részben főiskolai feladatot teljesítenek. A városi iskolák közül a 15. században virágzó és jónevű intézet volt a dési annyira, hogy a feljegyzések hol *gymnasium*, hol *academia* néven emlegetik. Ez is ama városi iskolák közé tartozott, amelyeknek végzett növendékei közül a 15. század végén s a 16. elején többen mentek a krakkói és bécsi egyetemre. Híres volt továbbá a kassai, amelyet ugyancsak *gymnasium* néven említenek. Kassa egyébként is jelentős középpontja az iskolázásnak ebben a korban. Igazolja ezt az a körülmény, hogy tankönyvekkel már a 15. század végén élénk kereskedést űz. Ilyen irányú szükségleteik fedezése céljából még a távolabbi városok iskoláiból is ide fordulnak. Bakocs Tamás egri püspök, aki unokaöccseit a székhelyén levő iskolában taníttatja, 1495. évi számadásai szerint a fiúk tanítóját Kassára küldi, hogy ott a szükséges tankönyveket szerezze.

6. A középfokú oktatás tanulmányi köre továbbra is a *trivium* és *quadrivium* tárgyait foglalta magában azzal a különbséggel, hogy a klasszikus műveken alapuló retorikai oktatás még jobban előtérbe lépett s egyidejűleg társult a szónoki kiképzés gyakorlati céljaival. Az alsóbb triviumi tagozat ezután is látogatottabb maradt, mint a magasabb quadriviumi. S a *trivium* tárgyai között is a *grammatika* játszotta a legfőbb szerepet. Azt lehet mondani, hogy a retorikai tanulmányokkal együtt ez volt az akkori középfokú oktatás ge-

rince. Innen magyarázható, hogy a tananyagra s a tankönyvekre vonatkozóan fennmaradt történeti adataink legnagyobb része a grammatikai tanításról szól. A grammatikai oktatás anyagának két főrésze ezentúl is: a nyelvtan és az olvasmány. De a kettő közötti kapcsolatot szorosabbá teszi s így a módszeres eljárás megkönnyítésével bizonyára az eredményt is fokozza a nyelvi tankönyv újabb formája: a *kéziratos szószedet*. A nyelvtanításnak ez a segédeszköze a nyugati országokban már régóta ismeretes volt. Valószínű, hogy nálunk is használták már azelőtt is, de első fennmaradt példányai ebből a korból valók.

A nyelvtanok közül most is népszerűek: Donatus és Priscianus művei, De Villa Dei Doctrinale-ja azonban már kevésbé volt elterjedve. Ez utóbbira Melich abból a tényből következtet, hogy egy olyan Doctrinale-példány sincs a ránk maradt tankönyvek között, amelyben magyar széljegyzeteket lehetne találni. Az első ismert latin nyelvtan, amelyet magyar ember írt, 1512-ben jelent meg Bécsben »Grammatica opus novum« címen, szerzője Wolfhard Transsylvanus, tehát minden bizonnyal erdélyi származású.¹ Ennél épúgy, mint a Doctrinale-nál nagyobb használatnak örvendtek egyes olasz írók művei, annak jeléül, hogy a humanizmus áramlatának sodrába kerültünk ezen a téren is. Ilyenek voltak: Papias Vocabulista »Elementarium doctrinae erudimentum«-a és Hugutius »Liber derivationum«-a, amelyek évszázadokon keresztül kéziratban voltak elterjedve s csak a 15. század második felében nyomatták ki őket. Mégis legnagyobb népszerűségnek örvendett Johannes Balbus »De Janua« c. munkája, amely 1286-ban készült, ugyancsak majdnem kétszáz éven keresztül kéziratban volt használatos, míg végre 1460-tól kezdve nagyon sok nyomtatott kiadásban jelent meg. Közismert neve: Catholicon. Két részből áll. Tulajdonképpen csak az első része nyelvtan, amely vázlatosan magában foglalja a stilisztikai és retorikai tudnivalókat is. A második része már abc-sorrendbe szedett latin szótár, tehát lényegében átmeneti tankönyv a nyelvtani és szószedet között.² A grammatikai oktatásnál a névszó ejtegetésén és az ige ragozásán kívül a helyesírásra is nagy gondot fordítottak a másolás alapos elsajátítása céljából, amely abban az időben még sok embernek adott kenyeret.

Az olvasókönyvek közül a régiekhez járultak: Guido de Columna »Historia Trojana«-ja, valamint a 16. század elejétől kezdve a magyar Eck Bálint tankönyvei. Ez utóbbi mint bártfai tanító tanítványai használatára Horatiusnak a Pisokhoz, a költészetről írt könyvét és leveleit adta ki 1521—22-ben, továbbá egy önálló mun-

¹ Fennmaradt példányát a Nemzeti Múzeumban őrzik.

² 3 példány maradt ránk, melyek közül egyet a gyöngyösi szent-ferencrendi könyvtárban, egyet a brassói evang. főgimn., egyet pedig a Magy. Tud. Akad. könyvtárban őrznek.

kát »De ratione legendi autores libellus« címmel egy évvel később. Ugyancsak az olvasókönyvek szerepét vitték a már említett Heyden Sebald-éhoz hasonló párbeszéd-gyűjtemények, amelyek különböző tárgykörökből vett beszélgetéseket tartalmaztak, hogy a latin nyelvtan elemeinek elsajátítását gyakorlati úton megkönnyítsék. A költői auktoroknak az iskolában való rendszeres olvastatásával nem sokat törődtek, mert úgy okoskodtak, hogy az ezekre fordítandó munkát a tanulók grammatikai tanulmányaik alapján odahaza, magánszorgalomból is elvégezhetik.

A szószedetek célja az volt, hogy belőlük a tanuló anyanyelve segítségével a nyelvtanon kívül a latin stiliztikát és retorikát is elsajátítsa s minél gazdagabb szókészletre tegyen szert. Ezek megint kétfélék: olyanok, amelyekből a növendék magát a latin szó-anyagot tanulta, ezek a nomenclaturák vagy szójegyzékek,¹ s olyanok, amelyek már a latin szavak eredetének, használatának, helyesírásának a magyarázatát is adják latin nyelven, betűrendbe szedve. Ezek az ún. realencyclopaediák, tárgyi szótárak.

A kéziratos szójegyzékek közül a legelső, amely ránk maradt, a 15. század első negyedéből való Besztercei szószedet, amely egy szersmind a maga nemében a legrégebb magyar tankönyv. Korban mindjárt utána következik a Schlägli-szójegyzék.² Az efféle szógyűjtemények anyaga rendszerint 3 főrésze oszlik. Az első rész tartalmazza a főnevek és melléknévek különböző csoportjait fogalomkörök szerint, vagy betűrendbe szedve. A második részben kapjuk az igéket, a harmadik részben a többi beszédrészt, mindig abc sorrendben.

A Besztercei szószedet 1400 körül keletkezett. Írója Melich szerint Tótországi György vándortanító volt, aki azonban csak másolóként szerepelt. Magát az eredetit s annak szerzőjét nem ismerjük. A szójegyzék 16 vonalzott lapból áll s összesen 21 szócsoportot foglal magában. A rendes sorokon vannak a latin szavak, míg felettük, tehát a sorok közé ékelve kisebb betűkkel találjuk a megfelelő magyar jelentéseket. Ugyanilyen beosztású, csak terjedelmesebb a Schlägli-nomenclatura, amennyiben 32 szócsoportot s az egyes csoportokon belül jóval több szót tartalmaz. Ennek még a másolóját sem ismerjük. Melich feltevése szerint mind a kettő azonos forrásból származik olyanformán, hogy valamely ismeretlen magyar szerző latin-német eredetiből készített egy latin-magyar átdolgozást s ennek különböző időben végzett másolataként jött létre a szóbanforgó két példány. Azt is valószínűnek kell tartanunk, hogy iskoláinkban több ilyen másolat foroghatott közkézen, mint használatos tankönyv.

¹ Más néven: vocabularium rerum.

² Az előbbi a beszterce-naszódmegyei levéltárban fedezték fel 1891-ben, kiadta Finály Henrik; az utóbbit Schlägl felsőausztriai helységben 1890-ben találták meg, kiadója Szamota István.

A mindkét jegyzékben közös fogalomkörök szócsoportjainak tárgyai: az emberi élet területéről a házi és társadalmi berendezkedés, valamint a gazdálkodás, a kezdetleges ipar és közlekedés tevékenységei és eszközei; a földrajz köréből a hegyekre, völgyekre, folyókra vonatkozó ismeretek; a természetrajz világából az állat-, növény- és ásványtan némely kiszakított részei. Mindez meglehetősen rendszertelenül.

Érdekes megfigyelní, hogy milyen fogalomkörökben s milyen fogalmakban gazdagabb a Schlägli-szójegyzék. Így a reális ismeretek köréből nagyobb gondot fordít a társadalmi berendezkedés kérdéseire, különösen a világi és egyházi méltóságok felsorolásával; földrajzból az országokra és tartományokra, természetrajzból az emberre és az emberi test részeire, a közlekedés köréből az utakra, az ipar köréből a szerszámok, játékszerek és hangszerek készítésére is kiterjeszkedik. Sőt egyes elvont fogalmakról sem feledkezik meg: külön fogalomcsoportokként szerepelteti Istent s a számneveket. Talán nem helytelen ebből az a következtetés, hogy ezt a szójegyzéket olyan jobb tanulóanyag oktatására használhatták, amely a fogalomkörök részletesebb kifejtésével, sőt az absztrakcióval is sikeresebben tudott megbírkózni már ezen a fokon, vagyis inkább a városi iskolákban.

1533-ból való a Murmelius-féle latin-német-magyar 3 nyelvű szójegyzék, amely Krakkóban jelent meg. A magyar átdolgozó latinból fordított s a német nyelvet nagyon kevésé ismerhette, valószínűleg azonos Komjáthy Benedekkel, Szent Pál Leveleinek fordítójával.

Amennyire népszerű volt nálunk a 15. században Balbus Catholicus-a, épen olyan vagy talán még nagyobb közkedveltségnek örvendett a 16. században Calepinus Dictionarium-e. Nagy előnye volt pedagógiai tekintetben, hogy a klasszikus latin írók szókészletét is figyelembe vette s így az egyre jobban terjedő humanisztikus iránynak különösen kezére játszott. A fennmaradt sok példány mutatja, hogy nálunk is évszázadokon keresztül használták.

A trivium második tárgyának, a *retorikának* tanítási anyaga s az anyag közlésében követett eljárás nagyrészt ugyanolyan, mint az előző korszakban. Két fontos célt tartottak itt szem előtt, a formális képzésnek egy belső és egy külső követelményét: az elme fejlesztését s az új szellemi áramlatnak megfelelően a helyes latin kiejtés fokozottabb gyakorlását. Ugyancsak új mozzanatként kell kiemelnünk a dictamen prosaicum területén a magyar szerzők által írt Ars notarialis megjelenését Egerben, amelynek létrejöttét olasz minták nyomán Nagy Lajos királyunk ügybuzgalma teszi lehetővé. Ez a mű magában foglalja mindama tudnivalókat, amelyekre a hivatalos és jogi étellel összefüggő iratok megszerkesztésénél szükség volt. Teljesen a magyar jogi szokásokon és az írott jog rendjén épül fel.

Nagyon sokszor kitér a magyar jogi viszonyok magyarázatára. Kétségtelen benne a nemzeti öntudatra nevelés szándéka, amennyiben az alapjául szolgáló szokásjog is lényegében a hagyományos nemzeti életforma egyik különleges irányának megrögzítésére törekszik. Szerzőjét vagy szerzőit teljes bizonyossággal nem ismerjük. Csak annyi valószínű, hogy az egri káptalani iskola valamelyik magisterének vagy magistereinek a munkája. A mű 1351-ben keletkezett. Viszont Egerben 1343-tól 1352. tavaszáig Uzsai Domokosfia János, a bolognai egyetem volt rektora, utána pedig Küküllei János, a jőnevű történetíró vezeti a káptalani iskolát s állítja ki a hiteles iratokat. Közeleső a feltevés, hogy az Ars notarialis esetleg kettejük munkájának az eredménye. Megerősíteni látszik ezt Kardos Tibor szerint az a tény, hogy a közölt mintalevelek közül nem egy a »Nos, Magister Joannes« szavakkal kezdődik. Ami rendeltetését illeti, kétségtelen, hogy tankönyvül, főképen pedig a tanító számára vezérfonalul szolgált. Hogy az egrin kívül még mely középfokú iskolákban használták, erre nézve semmiféle adatunk nincs.

A trivium harmadik tárgyának, a *dialektikának* tanításában semmi új haladási törekvés nem jelentkezik. Az oktatás anyaga, a módszer s a tankönyvek terén is ugyanaz a helyzet, mint az előbbi korban.

7. A quadrivium tárgyai közül az *aritmetika* a megelőző korszak nyomdokain halad ugyan, de már fokozatosan közelebb igyekszik férközni a reneszánsz szellemében a mindennapi élethez, sőt ezen túlmenőleg a hasznossági elv érvényesítéséhez. Öröndetes jelenség itt is a tankönyvszerzők közt az első magyar író feltűnése. Neve Magyarország György, akinek aritmetikai munkája 1499-ben Hollandiában, mégpedig valószínűleg Utrechtben jelent meg a következő címen: »Arithmeticae summa tripartita Magistri Georgii de Hungaria«. A könyv célja kettős: egyrészt elméleti, másrészt gyakorlati. Megismerteti a tanulót a számolás módozataival s egyidejűleg azok alkalmazásával is. Gyakorlati célja keretébe azokat a tudnivalókat is beilleszti, amelyek ma a kereskedelmi számtan tárgykörébe tartoznak. A gót betűs munka szerzője, György mester latinul ír, de magyarul gondolkodik. Bizonyítja ezt az idegen szöveg mögül lépten-nyomon kiütözö magyaros szórend. A tizes számrendszer egyik-másik határ-számának elnevezése (billio = summa; ezerbillio = draga) a korabeli spanyol matematikai tudomány hatására utal.

A könyv terjedelme 20 lap s 3 részre oszlik. A tanítási anyagot bevezetés előzi meg, amelyben felsorolja a szerző, kiknek szánja munkáját: 1. barátainak; 2. a társadalom előkelőségeinek s a hivatali vezetőknek; 3. a tudományos kiképzést kereső egyházi férfiak különböző rétegeinek; 4. a kereskedő és iparos osztálynak. E szerint a 3. pont foglalja magában az iskolai felhasználás cél-

jára való egyenes utalást. De ugyanez az utalás burkoltan, a városi iskolákra való gondolattal megvan a 4. pontban is, amennyiben a kereskedők és iparosok kiképző helyeit szinte kizárólag ezekben az intézményekben kell keresnünk. Utána a »mindenható Isten« segítségét kéri a szerző, majd a könyv rövid tartalmi kivonatát nyújtja

Az első rész az indus-arab számolás 9 alpműveletét (species) ismerteti a nélkül, hogy gyakorlásra szánt példákat mutatna be. Ez alpműveletek: a számlálás, az összeadás, a kivonás, duplázás, felezés, szorzás, osztás, haladvány és gyökvonás. A második rész egészen röviden az abacuson történő régi számolási módnak 5 fajáról szól, és pedig: a számlálásról, összeadásról, kivonásról, szorzásról és osztásról. A számadásnak ezt a módját abban az időben már csak az írástudatlan nép használta s mint az áttekintés rövidsége mutatja, a szerző is inkább csak a történeti tudat fenntartása és a teljesség kedvéért terjeszkedik ki reá. A 3. rész a legértékesebb. 15 gyakorlati példából kiinduló szabályt ölel fel. Ezek a következők: a hármasszabály, a kamatszámítás, az arányos osztás, a társaságsszabály. Legtöbb példa keretében tárgyalja az arányos osztás különböző neveit s közben a holland pénzekkel való számolásra is kitér. Példáit mind a gyakorlati életből: az adás-vétel, pénzváltás, kereskedői társulás, építkezés, végrendelkezés stb. köréből veszi s világos magyarázatra törekszik. Lelkiismeretesen vigyáz arra, hogy többet ne mondjon a kelletténél, ezért sokszor kissé szűkszavúnak tűnik fel.

Mivel a könyv egyetlen példányára a hamburgi városi könyvtárban bukkantak, bajosan állapítható meg, hogy a magyarországi iskolákban valóban használták-e, s ha igen, minő mértékben. Ha reális alapokon nyugvónak tekintjük a bevezetést, ahol a szerző munkáját elsősorban a hozzá közelállóknak ajánlja, akkor valószínűnek kell tartanunk, hogy iskoláinkban sem lehetett az ismeretlen. Bár a könyv Mátyás halála után jelent meg, létrejöttében minden bizonnyal közrehatott a nagy király által hazánkba fokozott buzgalommal átültetett reneszánsz és humanizmus, amely a tudományoknak nemcsak a művelésére, hanem terjesztésére is serkentő hatással volt.

A quadrivium második tárgya, az *astronomia* most is ugyanazt az anyagot foglalja magában, mint az Árpádok idejében. Haladás azonban, hogy már akad magyar ember, akit becsvágya arra sarkal, hogy a magyar viszonyoknak az eddigiéknél jobban megfelelő tankönyveket írasson. Így keletkezik Vitéz János ösztönzésére Peurbach György bécsi tudós munkája, a »Váradai táblák« (Tabulae Varadienses), továbbá ugyancsak Vitéz biztatására Regiomontanustól az Esztergomban megjelent »Égi pályák táblázatai« (Tabulae directionum).

A quadrivium következő két tárgyáról, a *musica*-ról és *geometriáról* az előbbi korhoz viszonyítva semmi újat nem mondhatunk.

8. A *módszeres eljárás* szintén mutat némi fejlődést: Több helyen maga a fenntartó hatóság is ellenőrzi a tanítás eredményét s hangoztatja a tanító felelősségét. Az idevonatkozó pedagógiai elveket, amelyek ebben az időben minden iskolára ráillenek, hívén tükrözi a nagyszebeni káptalani könyvtárban fennmaradt kézirat munkának »Az iskolamester feladatairól« szóló fejezete. Kimondja, hogy a tanítónak a gyermekeket nemcsak erkölcsileg, hanem a tudományokban is művelni kell. Az olyan tanítót, aki kötelességét akár részben, akár egészen elhanyagolja, rossznak bélyegzi a tolvajnál, mert az — úgymond — csak anyagi értékeket tulajdonít el, míg a kötelességmulasztó tanító szellemi értékeket lop. Erre a szigorú álláspontra szomorú tapasztalatok kényszerítik a káptalant. Azt látja ugyanis, hogy sok fiatal ember azért adja fejét a tolvajlásra, mert az iskola, ahova járt, nem látta el azokkal a gyakorlatilag értékes tudnivalókkal, amelyek később megélhetést biztosíthatnának számára. Ezért Isten előtti felelősségükre utalva lelkükre köti az iskolamestereknek, hogy kötelességeiket hívén teljesítsék s növendékeiket szorgalmasan oktassák. A tudás és az élet kapcsolatának ebből a valósághoz hű értékeléséből is az új korszak emberének hangja csendül ki.

De akárhányszor az intelligensebb érdekelt szülők is figyelemmel kísérik, vajjon az iskolamester hogyan végzi a tanítás munkáját s ha úgy találják, hogy egyszerűen csak felolvassa a kijelölt részt a nélkül, hogy a következő alkalommal számonkérné a növendékektől, kifogást emelnek eljárása ellen. Sőt arra is van adatunk, hogy az ilyen tanító iskolájából kivesszik gyermekeiket. Íme, az egyéni oktatás előnyeinek felismerése az előbbi korhoz képest már erőteljesebb formában jelentkezik s megfelel a terjeszkedő új szellem gondolatvilágának.

A tanítás színvonalát a Nagy Lajos idejéből való nagyváradi s a 14. század utolsó éveiből származó esztergomi iskolatörvények szerint az, hogy az oktatás alakjának is épügy, mint az oktatás eszközeül szolgáló anyagnak az egyes növendékek szellemi képességeihez kell igazodnia. Ez annyit jelent, hogy nem minden tanulót azonos módon és azonos ismeretekre kell tanítani, mint eddig. Ebből az alapgondolatból kiindulva a lector feladatává teszik a státutumok annak ellenőrzését, hogy iskolájukban a tanítók milyen módszeres eljárást követnek s alkalmazkodnak-e a növendékek testi és szellemi adottságaihoz az anyag kiválogatásában. Így jelentkezik — legalább elvben — az egyéniség magasabb értékelése a tanuló személyében. Hivatkoznak az ügy orvosra, aki a különféle betegségeket más és más, mégpedig az esetek természetéhez leginkább illő orvosszerekkel gyógyítja. Ugyanígy hivatkoznak Szent

Isidorus-nak ama mondására, hogy az okosság első erénye: a tanítandó egyén megfelelő értékelése. Hogy rendelkezésüknek nyomtérket adjanak, az egyház érdekeit is sorompóba léptetik. Felemlítik, hogy a vázolt elv alkalmazása a tehetséges egyénekre is könnyebbséget jelent, mert lehetővé teszi, hogy többet sajátíthassanak el a magasabb tudományokból s ne csak a diplomákban, hanem annak falain kívül is megbecsülést szerezhessenek az egyháznak szónoki tudásukkal. Mindezek alapján szigorúan megkövetelik a scholasticustól, hogy tekintettel legyen a növendékek egyéniségére. Aki ezt elmulasztja, annak részére a tanítás jogától való megfosztás büntetését is kilátásba helyezik.

Sajnos, hogy mindezek egyelőre inkább csak papiros-intézkedések voltak, s nem követte őket a végrehajtásról való intézményes gondoskodás. De még így is méltányolnunk kell az egyéniség jogának pedagógiai elismertetésére irányuló szándékban a kor megértését. Különbözik egy-két adat a mellett szól, hogy az efféle intézkedéseknek olykor meg is lehetett a fogantatjuk. Az iskolamesterek itt-ott már nem ötletszerűen fognak a tanításhoz, hanem határozott célkitűzéssel. Ezért is, ha új állásba mennek, előre tájékozódást szereznek a felől, hogy elődjük mit és hogyan tanított.

Különösen a trivium fokozatán találkozunk a módszerességre törekvés nyomaival. E ténynek az a magyarázata, hogy ezt a tagozatot úgyszólván minden számottevő egyén elvégezte, hiszen ez adta meg a korabeli ember szemében eszményként élő általános műveltséget. Az egyházi és városi iskoláknak legalább is ez a tagozata mindenütt életképesnek bizonyult s a magasabb, de sok esetben hiányzó vagy ideiglenesen téftlenségre kárhoztatott quadriviummal szemben működésének a folytonossága biztosítva volt. Ily módon a triviumban sokkal inkább nyílt alkalom olyan folyamat megindulására, amely a tanítás észszerű mozzanatainak kifejeződésével a módszeresség útját egyengette. Minél többször ismétlődik valamely cselekménysorozat, annál előbb kialakulhat bizonyos meghatározott rendszer a sorozat tagjainak egymáshoz való viszonyában. De közrejátszhatott itt az a körülmény is, hogy a növendékek fiatalabb kora, értelmük fejletlenebb volta elevenebbé tette a módszeres eljárás szükségérzetét minden józanul gondolkodó iskolamesterben. Ezzel szemben a teljes iskolának ú. n. schola maior-nak quadrivium-tagozatán, amely már jórészt szakszerű és tudományos tagozatnak számított, ilyesminek a szükségére kevésbé fordított fenn, mint ahogy az egyetemi oktatás legtöbbször ma is megelégszik a prelegálással, a tudományos eredmények folyamatos közlésével.

A grammatikai és retorikai oktatásban a már tárgyalt szójegyzékek tanúsága szerint a módszerességre törekvést mutatja, a »helyi vagy időbeli azonosság« elvének alkalmazása a fogalom-csoportok elrendezésében. Így állítja egymásmellé a Besztercei szójegyzék

a vízeket és hajókat, az asztali eszközöket és ételeket stb. Persze más esetekben elhagyja ezt az elvet s összehoz olyan fogalomcsoportokat, mint a »posztók és ércek«. Az egyes csoportokon belül a szavak felsorolásában annyiban állapítható meg némi rend, hogy a csoportosítás itt-ott az »egész és részei«-nek viszonya szerint történik. A Besztercei szójegyzék pl. a mundus-szal kapcsolatban a következő szavakat említi: homo, genus, generatio, cognatio, consanguineus, avus stb. Sokszor viszont az elrendezésnek ezt a logikai módját is hiába keressük. A tanítás eredményesebbé tételét célozza az a szöveg közé ékelt intelem is, amely a növendékeket buzgalomra serkenti s amely később lesz ugyan általános, de egyes tankönyvekben már most is előfordul. Így a Besztercei szójegyzék 14. szócsoportja végén ez a figyelmeztető sor olvasható: »Disce puer, dum tempus!« (tanulj gyermek, míg az idő engedi!)

A mai órarend, helyesebben tanrend kezdetleges formájával is találkozunk már, de ismét csak a triviumon. Ennek tárgyaiból a váradi és zágrábi iskolatörvények szerint mindennap volt tanítás, leszámítva az ének és zene tanítására kiszemelt napokat és ünnepeket. Az órák pontos idejének és egymásutánjának megállapítását nagy mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a sublectornak, aki valójában a reprezentáló lector helyett az igazgatói tiszttel is végezte, a növendékekkel együtt mindennap részt kellett vennie a nagymisén, valamint a délutáni istentiszteleteken. Ettől az időtől eltekintve naponként 3 előadást kellett tartania. Rendszerint első volt reggel a grammatika a tanulók átlagos színvonalához alkalmazott keretek között. Mindjárt ez után, esetleg csak délben került sor a grammatikai szabályok behatóbb tárgyalására olyanok részére, akik fejlettebb értelemmel bírtak, vagy helyette a dialecticá-t adták elő. Délután a Vesperae¹ végeztével, vagy a Nona² és Vesperae között a retorika tanításával foglalkozik. A többi rendelkezésre álló időt a scholasticus legjobb belátása szerint használhatta fel akár a bölcséleti, akár egyéb ismeretek tanítására.

Közelebbi adatok híján a quadriviumon követett tanító eljárásról csak annyit mondhatunk, hogy egyes jelekből következtetve a módszeresség elvének keresése itt sem hiányozhatott teljesen. György mester arithmetikai könyvének 3. részében minden szabályt valamilyen konkrét példa előz meg s épen a példa kidolgozásának eredményeként juttat el bennünket a szerző a szabály megértéséhez. Bizonyosság ez arra, hogy a »bemutatás« és »szemléltetés« mint az oktatás kiinduló mozzanatai — habár homályosan is — már ott éltek a korabeli modern iskolamester tudatában.

9. Az erkölcsi nevelés minden ténykedése ezen a fokon szinte kizárólag a vallásosság külső formáinak a gyakoroltatásában merült

¹ Esti áhítat.

² Délutáni áhítat.

ki. A reneszánsz-kör felfogása az egyénnek a hitbeli kötelességek teljesítésén túl meglehetősen sok szabadságot engedélyezett. Itt is kedvezett annak a törekvésnek, amely a fejlődő egyéniség korlátlan érvénye előtt minden akadályt elhárítani igyekezett. Így érthető, hogy a serdülő korban levők fegyelmezése nem csekély gondot okozott a tanítósnak.

Pedig az iskola falain belül s az iskola közvetlen hatáskörébe eső területeken a fegyelem eléggé szigorú volt. A gyakorlati nevelés a maga józan konzervativizmusával így akart küzdeni az új szellem szabadosságai ellen. Pl. a bennlakók közül az intézeti épületet a magister engedélye nélkül senkinek sem volt szabad elhagynia. Ha mégis megtörtént, hogy valamelyik tanuló »napnyugta után egy órával« az utcán kóborolt, a magister elzáratta, sőt esetleg súlyosabb büntetéssel is sújtotta.

A fegyelem gyakorlásának joga Esztergomban a lectort és sublectort közösen illette meg. Mivel ugyanis a lector valóságban a 14. századtól kezdve csak kivételesen tanított, ezért a tanulók fegyelmezését is rendszerint a sublectorra bízta, mint aki az oktatást végezte. Ő csak akkor lépett közbe, ha amaz a fegyelmi ügy elintézésére képtelennek mutatkozott. Ének- és zeneórákon a fegyelmezés joga a sucentor kezében összpontosult, mint aki a cantor helyett a tanítást is végezte. Itt azonban sokkal elnézőbbek voltak s inkább arra törekedtek, hogy a növendékekben szelíd bánásmóddal kedvet ébresszenek a tanulás iránt. Ha olyan súlyos fegyelmi esetről volt szó, hogy annak elbírálására a lector sem érezte magát eléggé hivatottnak, vagy a meghozandó ítéletért nem merte vállalni a felelősséget, felterjesztette az ügyet felettes hatóságaihoz: az érsekhez vagy ennek helyetteséhez, a vicariushoz, esetleg a káptalanhoz. Ilyenkor a büntetés kiszabásának joga ezeket illette meg.

Fenyítő eszközül ebben a korban is a vessző és ostor szolgált. Ha valamelyik növendék a büntetés elviselésével szemben ellenállást fejtett ki, a magister a tanulók közül valamelyiknek a segítségét vehette igénybe, s amennyiben ez nem volt hajlandó az ítélet végrehajtásában résztvenni, az iskolamesternek joga volt őt is megbüntetni.

A humanista Vergerius elveinek megfelelően, aki a büntetés kiszabása terén is az egyéniséghez való alkalmazkodás szükségességét hangsúlyozta, a 16. század elejéig itt is túrhető volt a helyzet. Általános elvadásul csak a Jagellók idejében, a magyar politikai és köz-viszonyok megromlásával kezd lábra kapni. Egyre gyakrabban fordul elő a vétkes tanuló testének megvesszőzése, sőt a szíj-korbács használata is. A korszak végén annyira elfajulnak a viszonyok, hogy a bíróság súlyos testi sértés miatt nem egy esetben kénytelen megbüntetni az iskolamestert. Ha meggondoljuk, hogy

mennyi baj volt az engedélynélküli fegyverviseléssel, s hogy ezen a téren a felszabaduló egyéniség sokszor a legmakacsabb engedetlenséget tanusította, nem szabad csodálkoznunk rajta, hogy egyik-másik — a korszellemhez kevésbé alkalmazkodni tudó — tanító a testi fenyítéket túlzásba vitte. Sajnos, arra is volt eset, hogy a tanuló a verés következtében néhány nap múlva meghalt, az iskola-mesternek pedig papi hivatalából kifolyólag feloldozásért a pápához kellett folyamodnia.

Bár mai szemmel nézve nem fogadható el, mégis figyelmet érdemel mentegetőzésében a skolasztika észjárására valló megokolás erkölcsi színezete. »Az volt a céлом — úgymond — hogy az ifjút megjavítsam és romlott erkölceit hivatalom és a gyakorlat szerint megigazítsam. Már pedig az akarat és a szándék határozzák meg a bűnt«. ¹ Ez a cselekedet és nyilatkozat élénken tükrözi a régi és az új szellem küzdelmét. Az erkölcsnevelő szempont hangoztatása a tanításban s a védekezés retorikai formája igazolja, hogy a reneszánsz szele az iskolát is megérintette, de maga a cselekvés és annak megokolása még egészen középkori.

Forrásművek, irodalom: Fejér: Codex Dipl. IX. 5. XXI—XXIII. és XXV—XXVIII. — *Schwarz Gyula:* Közoktatási reform mint politikai szükséglet Magyarországon, Budapest 1865—68.; a népiskola-ügy elhanyagolásáról a multban. — *Frankl (Fraknoi) Vilmos:* Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században, Budapest 1873. — *Fraknoi Vilmos:* Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században, Budapest 1874.; a Magy. Tud. Akad. kiadása: Értekezések a Történettudományok Köréből III. köt., az egri káptalani iskola és a bécsi egyetem kapcsolatáról. — *Laky Mátyás:* Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt, Budapest 1876.; bár sok tekintetben elavult, a káptalani és szerzetesi iskolák fegyvelmező eljárásáról találunk benne néhány értékes adatot. — *Kiss Aron:* A magyar népiskolai tanítás története, Budapest 1881. — Magyar Könyvszemle 1881. évf. (201. l.): Bakocs Tamás egri püspök kassai könyvvásárlásáról. — *Gyulay Béla:* Népoktatásunk a vegyesházi királyok korában, Magy. Paed. 1892. évf. — *Békefi Remig:* Szekesegyházi iskoláink szervezete az Anjou-korban, Századok 1897. évf. — *Dr. Dézsi Lajos:* Heyden Sebald Formulae c. művének egy ismeretlen kiadása, Magyar Könyvszemle 1897.; közelebbről ismerteti a mű Sylvester-féle magyar fordítását, amelyet nemcsak az első magyar szövegű, hanem egyáltalán az első magyar tankönyvnek tart. — *Dr. Barcsa János:* A debreceni kollégium és partikulái, Debrecen 1905.; a facultas artium-ok szerepéről és jellegéről s a Mátyás-korabeli népoktatási viszonyokról (18. l.). — *Körössy György és Lukinich Imre:* A középfokú oktatás multja és jelene Désen, a dési áll. főgimn. Értesítője, 1906/907. évf. — *Békefi Remig:* A népoktatás története Magyarországon 1540-ig, Budapest 1906. — *Varju János:* A magyar szellemi művelődés történelme, Debrecen 1907. — *Melich János:* A magyar szótárirodalom, Budapest 1907.; a latin tanításról s a szójegyzékeknek mint első magyar tankönyveknek a szerepéről értesít, valamint az olasz íróknak nálunk használt latin tankönyveiről. — *Miskolczy István:* Magyarország az Anjouk korában, Buda-

¹ Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig, Bpest 1906. (119. l.)

pest 1923.; a nőnevelésről közöl egy-két beces adatot. — *Kardos Tibor*: A magyar humanizmus kezdetei, Pannónia 1935. évf. 9—10. sz.; a Nagy Lajos korabeli Ars notarialis jelentőségét fejtegeti, régibb írókkal szemben némileg eredeti megvilágításban. — *Hárs János*: Hogyan számolt Magyarországi György mester az 1499. évben? Külön lenyomat a Kereskedelmi Szakoktatás 1935/36. évf.-ből, Budapest 1936.; megfelelő ismertetés után a mű magyar fordítását is adja.

Barankay Lajos.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tízperces írásgyakorlatok a modern nyelvek tanításában.

A középiskolai nyelvtanítás kitűzött célja szerint a tanulónak el kell érnie a nyelvtudásnak azt a fokát, hogy megértse az idegen nyelvű egyszerű beszédet s a mindennapi élet tárgykörében szóban és írásban helyesen fejezze ki saját gondolatait. Felmerül tehát a kérdés, vajjon csakugyan párhuzamosan halad-e az írás a szóbeli nyelvtudással és kifejezőképességgel? Eléggé szoros-e a kapcsolat a szóbeli és az írásbeli kifejezés között, azaz egyforma készséggel végzik-e a tanulók az írásbeli és szóbeli feladatokat? Milyen különbség mutatkozik a szóbeli és írásbeli kifejezés között? Elégségesek-e a szokásos írásgyakorlatok a gyakorlati nyelvkészség elsajátítására? Lehetne-e az írástanítást tökéletesebbé tenni s a szóbeli kifejezőképesség behatóbb szolgálatába állítani? Végül, hogyan állítsuk be az írásgyakorlatokat tanítási óra keretébe oly módon, hogy lehetőleg minden órán legyen néhány mondatra kiterjedő, az egész osztály részvételével végzett közös írás, mint ahogyan azt az Utasítások is előírják.

Az írásbeli kifejezés a helyes nyelvtudás próbaköve. A tapasztalat szerint tanulóink írásbeli kifejezése nem halad párhuzamosan szóbeli kifejezőképességükkel.

Az eltérés kétféleképpen jelentkezik. A tanulók egyik csoportjánál oly módon, hogy írásuk sokkal gyengébb, mint beszédük, a másikonál meg az írásbeli kifejezés sikerül jobban, s a szóbeli megnyilatkozás okoz nagyobb gondot és nehézséget. Az eltérés gyökere egyrészt a tanulók különböző fokú nyelvtudásában, másrészt egyéni hajlamaikban rejlik. A tanulók nagy része már némi nyelvismerettel kerül a középiskolába. Jól vagy rosszul, de kifejezik magukat az idegen nyelven. A statisztika szerint a fővárosi tanulóknak 30 százaléka már »beszéli« a német nyelvet, mikor a középiskolába lép, és számuk azután a felső osztályokban növekedik. Mindez azonban olyan nyelvismeret, amely papirosra vetve a legrosszabb képet nyújtja. Az otthonról hozott nyelvtudás a legtöbb esetben nagyon